

HZ. MEVLÂNA
İSTİFLİ HAT LEVHALARI ALBÜMÜ

T.C. KONYA VALİLİĞİ İL KÜLTÜR ve TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

T.C. Konya Valiliği
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları
Yayın No: 161

Hız. Mevlâna İstifli
Hat Levhaları Albümü

Editör:
Bekir Şahin

Fotoğraflar:
Ahmet Kuş
Feyzi Şimşek
İbrahim Divarçı

Kitap Tasarımı:
Enes Teslim

Yapım & Basım
Efsane Yayıncılık ve Reklamcılık
San. Tic. Ltd. Şti.
Tel : 0212 267 29 29 pbx
Fax : 0212 275 12 64
info@mythmaker.net
www.mythmaker.net

Baskı Tarihi:
2007
Konya

Bu Kitap, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından
Bağbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkıları ile bastırılmıştır.

Bilgi için
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Mevlâna Cad. No: 65 - Konya
Tel: 0 332 353 40 21 Fax: 0 332 353 40 23
www.konyakultur.gov.tr

MEVLEVİLİK KÜLTÜRÜ İŞİĞİNDA HAZRET-İ MEVLÂNÂ İSTİFLİ HAT LEVHALARI

Fatih ÖZKAFA*

*"Bütün sanatlar,
iyice bil ki vahiyden meydana gelmiştir;
önce böyledir; sonra akıl bir şeyler katar ona" ¹*

İnsanın kemâle erişmesinin, hakikati tahkik ederek, körlükten, sağırlıktan ve ayak bağlarından kendini kurtararak mümkün olabileceğini vurgulayan Mevlevilik düşüncesi, sanatı hiçbir zaman irfandan uzakta tutmamıştır. Hatta öyle ki; Mutlak Sanatkar'ın sonsuz yaratıcı kudretinden, insanın ilham almasını ve bütün hayatını estetize etmesini tavsiye etmiştir.²

Bu düşünceden hareketle, bir Mevlevînin, gerek dergâh içinde gerekse dışında, yani bütün sosyal hayatında titizlikle uyması gereken prensipler ortaya çıkmıştır.³ Dolayısıyla, davranışlarındaki ve ifadelerindeki zarafetten, farklılıktan, bir kimsenin Mevlevî, en azından Mevlânâ muhibbi olduğunu anlamak hiç de güç olmamıştır. Yani Hz. Mevlânâ ve onun yolunu izleyenler, sanatı sadece eser ibda etmek olarak değil; bunun da ötesinde, bir hayat tarzı şeklinde düşünmüşlerdir. Bu yüzdendir ki; o eşikten geçenlerin, nefis terbiyesi yanında bir de sanat terbiyesinden nasıpkâr oldukları şüphesizdir. Dervişmeşreplik ve çelebilmizaçlık sıfatlarını haiz olabilmek için geçilen ince tezgâhla, hat sanatı gibi klasik sanatlarımızın hem çileli hem cilveli meşk serüveninin benzerliğinden olacak; Mevlevilik ve hattatlık sıfatları çoğunlukla aynı şahıslarda cem'oluvermiştir. Yine bu sebeptendir ki; hattatlardan müzehiplere, mücellitlerden ebru sanatkarlarına, neyzenlerden bestekârlara, kalemkârlardan naht ustalarına, hattâ saat zanaatkarlarına varıncaya kadar sayısız zarif insan, aslında Mevlevîdir.⁴ Bu gerçeğin kökeninde, ikrar veren bir Mevlevî dervişine önce sema meşkettirilmesi, daha sonra da okuma yazmanın yanı sıra bir de sanat öğretilmesi usûlünün uygulanması yatmaktadır. Okuma yazmanın bile ayrıcalıklı sayılmaya yeter hüner olduğu devirler düşünülürken, dergâhta yetişen bir dervişin o toplumun nezdindeki yeri ve bir eğitim kurumu olarak dergâhın önemi dikkate şâyân bir husustur. Bununla birlikte, Hz. Mevlânâ ve takipçileri, dervişlerin, haysiyetlerini muhafaza ederek rızıklarını temin etmeleri hususunda hassas oldukları için bu sanat eğitimine önem veriyorlardı.⁵

* Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Görevlisi.

1- Mesnevî-i Ma'nevî, c. IV, 1297

2- CUNBUR, Müjân, "Mevlânâ'ya Göre Sanat ve Sanatkar", 4. Millî Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, Konya 1991, s.67-74; YAKIT, İsmail, "Mevlânâ'da Sanat" X. Millî Mevlânâ Kongresi, Tebliğler I, Konya 2002, s. 51-59; DERMAN, M. Uğur, "Mevlevîlikte San'at", Organorama 5, Ekim 1973, s10-14.

3- GÖLPINARLI, Abdülbaki, Mevlevî Adâb ve Erkânı, İstanbul 1963, s. 5-151.

4- UZLUK, Şahabeddin, "Türk Nakş Tarihinde Mevlevîler", Millî Mecmua, S. 42, 1 Ağustos 1341, s. 680; ERGÜN, S. Nüzhet, Türk Musikî Antolojisi, c.II, s. 405-406; EDİBOĞLU, B.Süha, Ünlü Türk Bestekârları, İstanbul 1962, s.51-59; UNVER, A. Süheyl, Türk İnce Sanatları Tarihi Üzerine, Atatürk Konferansları I, Ankara 1964, s. 103-153.

5- DERMAN, M. Uğur, "Mevlevîlik ve San'at", Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik, Konya 2002, s. 205.

Yani sanat, çalışmayanlara kapalı olan rızık kapısının anahtarı olduğu için, dervişleri dilenmekten alıkoymak, onların hor görülen değil; insanlara faydalı olan muteber şahsiyetler olmasını sağlamak için, aynı zamanda sanatın özünde var olan güzellik duygusunu hayatlarına da yansıtılabilmeleri için öğretiliyordu.

Dervişlerin madden ve manen göwendikleri bu eğitimin sadece bireysel değil toplumsal sonuçları da müspet olmuştur. Batıdaki bazı rahiplerin, ilim ve sanat eserleriyle Hristiyan medeniyetine yaptıkları katkının çok çok ötesinde, Mevlevî dervişler Türk-İslâm kültür ve medeniyetine katkı sağlamışlardır.⁶ Denilebilir ki; sanata en çok önem veren ve en çok sanatkâr yetiştiren tasavvufî kurum Mevlevîliktir. Bu yüzden, Türk Sanatı Tarihi'ni değerlendirirken Hz. Mevlâna'yı, müridânını ve muhibbânını zikretmemek büyük bir eksiklik olacaktır.⁷ Türk Musikîsi Tarihi, Türk Hat Sanatı Tarihi, asla Mevlevîlikten soyutlanarak incelenemez. Üstelik bu sanatlar, Türk Sanatı'nı dünyaya tanıtan, Türk estetik zevkını ifşa eden pencerelerdir.

Hat sanatı, Türk hattatların tarihten tevarüs ettikleri estetik birikimi daha da ileriye götürerek çizgilerini musikisini zirveye taşımaları sonucunda, Türkler'in dünyaya örnek oldukları bir sanat haline gelmiştir.⁸ Önemi Kur'an-ı Kerim'e dayanan hat sanatının daha estetik bir seviyeye ulaşmasında, yukarıda bahsedildiği gibi, Mevlevî hattatların büyük katkısı olmuştur. Gönülleri Hz. Mevlâna aşkıyla yanan musikînaslar güfteleriyle ve besteleriyle, semazenler semalarıyla, neyzenler kamışın ötelerden getirdiği sırlı nida ile ateşlerini dindirmeye çalışırken, hattatlar da yine kamıştan ma'mûl kalemlerini alıp "Yâ Hazret-i Mevlânâ" yazarak bir nebze ona yaklaşmak istemişlerdir. Öyle ki; bu ibareyi, değişik yazı çeşitleri ve istiflerle yazmayan Mevlevî hattat yok denilebilir. İnsanların sevdikleri kişilerin resimlerine bakarak hasret giderdikleri ma'lûmdur. Hattatlar ise bu hasreti, İslâm'ın, özellikle ilk dönemlerinde ihtimal dahilinde olan puta tapma tehlikesi nedeniyle resme ve heykele karşı veya mesafeli hükümleri nedeniyle,⁹ sevdikleri kişilerin isimlerini en güzel biçimde yazarak gidermek istemişlerdir. Bu, aynı zamanda bir yakarış, bir himmet talebi, bir istimdad olarak düşünülmüştür. Hattatların sıkça yazdıkları "Şefaât Yâ Rasûlallah", "Dahiylek Yâ Rasûlallah", "Meded Yâ Hazret-i Mevlânâ" levhaları bunlara örnektir. Müslüman sanatkârları resimden ziyade hat sanatına yönelten, özellikle hadis-i şerif kaynaklı dini gerekçelerin¹⁰ yanı sıra, Hz. Mevlâna ile ilgili bazı menkıbeler de rivayet edilmiştir. Bunlardan biri de muhibbelerinden Gürcü Hatun'un, Aynüddeve adlı ressama Hazret-i Pîr'in portresini yaptırmak istemesi hikayesidir. Rivayete göre; Hz. Mevlânâ, ressama "yapabilirsen ne âlâ" demiş ve ressam, Hazret'in yüzüne, resmini yapmak için fırçasını kaldırıp her bakışında onu başka bir surette görmüş. Defalarca denediyse de resminin bir türlü Hazret'e benzemediğini görünce bir nâra atıp malzemelerini fırlatarak vecde gelmiş.¹¹

Tabii ki; Mevlevîlerin, Matbah-ı Şerifte aldıkları terbiye muktezasınca, incelikleri ve güzellikleri her fırsatta gözetmeleri sonucunda ortaya çok manidar eserler çıkmıştır. Destarlı Mevlevî sikkesi formundaki "Yâ Hazret-i Mevlânâ kuddise sirruhü'l-a'lâ" istifleri, bunun en

6- UZLUK, Şahabettin, *Mevlevîlikte Resim Resimde Mevlevîler*, Ankara 1957, s.1; KÜÇÜK, Sezai, *"İstanbul Mevlevîhanelerinin Türk Sanat ve Edebiyat Hayatına Katkıları (XIX. Asır)", Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu, Bildiriler*, Konya 2007, s. 507-527; ARBAŞ, Hamit, *"Mevlevî Sanatçıları"*, *Osmanlı*, Ankara 1999, c. XI, s. 93-99; İNAL, İ. M. Kemal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s. 481-644; ÖZSAYINER, Z. Cihan, *"Mevlevî Hattatlar"*, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 124-125; ALPARSLAN, Ali, *"Türk Yazı Sanatı ve Mevlevîlik"*, *Türk Hattatları* (RADO, Şevket), s. 206-209; DERMAN, M.Üğur, *"Mevlevîlikte Sanat"*, *Mevlâna Güldestesi*, Ankara 1974, s. 68; DERMAN, M.U., *"Mevlevîlik ve San'at"*, *Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik*, Konya 2002, s. 203-212; BAYAT, A.Haydar, *"Hüsn-i Hat Sanatında Mevlevîlik ve Mevlevîler"*, *4. Millî Mevlâna Kongresi*, Konya 1991, s. 81-99; HABİB, Hat ve Hattatân, İstanbul 1305, s. 240-261; ALPARSLAN, Ali, *"İslâm Yazı Sanatı 'Hattatlık'a Mevlevîler Önemli Katkıda Bulundu"*, *Milliyet Sanat Dergisi*, S.58, 1973, s. 9-15; GÜNÜÇ, Fevzi, *"Mevlâna Düşüncesinde San'at ve San'atkâr Anlayışı"* (yayında).

7- ÇELEBİ, Asaf Hâlet, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, İstanbul 1957, s. 148; KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1981, s. 246-248; ÇAN, Şefik, *Mevlâna, Hayatı Şahsiyeti, Fikirleri*, İstanbul 1995, s. 198-202; GÖLPINARLI, A. Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul 1983, s. 449-456.

8- YAZIR, M. Bedreddin, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, Ankara 1981, s. 53-60; SERİN, Muhiddin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 1999, s. 93-193; ALPARSLAN, Ali, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul 1999, s. 103-139; ALI, Mustafa, *Menâkıb-ı Hünerverân*, İstanbul 1926, s. 10-53; MUSTAKIMZADE, S. Saadeddin, *Tuhfe-i Hattatın*, İstanbul 1928, s. 60-78; SUYOLCUZADE, M. Necib, *Devhatü'l-Küttâb*, İstanbul 1942, s.18-105.

9- İPŞİROĞLU, M. Şevket, *İslâm'da Resim Yasağı ve Sonuçları*, İstanbul 2005, s. 19-35; ÇAM, Nusret, *İslâm'da Sanat Sanatta İslâm*, Ankara 1999, s. 18-58; AYVAZOĞLU, Beşir, *Aşk Estetiği*, İstanbul 1995, s. 36-42.

10- Bu konuyla bağlantılı olarak hat sanatındaki "yazı-resim"ler hakkında çeşitli görüşler için bkz.: BOYDAŞ, Nihat, *Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*, İstanbul 1994, s. 72-74; BAYAT, A.Haydar, *"Hüsn-i Hat Sanatında Mevlevîlik ve Mevlevîler"*, *4. Millî Mevlâna Kongresi*, Konya 1991, s. 94-96.

11- BAŞBUĞ, Mehmet, F. Başbuğ, *"Mevlâna ve Mevlevîlik Felsefesinin Resim Sanatına Etkisi"*, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu, Bildiriler*, Konya 2007, s. 490. (O.Şekerçi, *"İslâm'da Resim ve Heykelin Yeri"*, İstanbul'dan naklen)

güzel örnekleridir.¹² Bu ibareyi yazmak, hattatlar arasında, özellikle de Mevlâî hattatlar arasında bir gelenek olmuştur. Hattâ, ta'lik yazı çeşidiyle bu ibareyi yazan hattatların hepsi, "Hazret" kelimesindeki "te" harfini keşideli olarak yazmışlar ve bu şekildeki "Yâ Hazret-i Mevlânâ" yazıları, tıpkı, oklu besmele olarak tabir edilen keşideli besmele gibi bir klasik haline gelmiştir. Dolayısıyla, gerek destarlı sikke formunda, gerekse düz satır üzerine ta'lik hattıyla yazılmış "Yâ Hazret-i Mevlânâ" levhaları, oklu besmele, hilye-i saadet, sülüs nesih kit'a gibi her hattatın hem de birden çok yazdığı temel hat eserleri arasına girmiştir.

Çoğunluğu Mevlâî hattatlar tarafından, diğerleri de Mevlâna muhibbanı san'atkarlar eliyle yazılan "Ya Hazret-i Mevlana" istifli hat levhalarından, başta Mevlana Müzesi ve Galata Mevlevihanesi olmak üzere, diğer Mevlevihaneler, Vakıf Hat Eserleri Müzesi, Prof.Dr. Feridun Nafiz UZLUK Hat Koleksiyonu¹³, camiler ve bazı hususi koleksiyonlar bünyesindeki 80 kadar eserden hareketle, şu kanaatlere ulaşabildik:

Sözkonusu levhalarda, en yaygın olarak "Yâ Hazret-i Mevlâna kuddise sirruh" ibaresine rastlanmıştır. Buna ilâveten, "Hak Dost", "Meded" kelimelerine de yer verilen levhalar mevcuttur. Özellikle celî sülüs istiflerde "Muhammed Celâleddin Rûmî" isim ve mahlaslarının eklendiği görülmüştür.

Yazı çeşitlerinden en çok, ta'lik ve celi sülüs tercih edilmiştir. Ayrıca, az da olsa, küfî veya özgün tasarımlara yer verilmiştir.

İstif formu olarak "destarlı Mevlâî sikkesi" yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Bu, bazen yazının destarlı sikke formunda yazılması şeklinde, bazen de destarlı sikke resmî içerisine istifli yahut müsenna (simetrik) yazı şeklinde karşımıza çıkmıştır. Ancak celi sülüs yazı çeşidinin istife daha elverişli olması nedeniyle, sikke formundaki yazıların 20 kadarı celî sülüsle yazılmışken, ancak 6 adedi ta'lik ile yazılmıştır. Buna karşılık, istifsiz, düz satır halindeki yazılarda bu durum tam tersine, 20 ta'lik, 5 celî sülüs şeklinde tezahür etmiştir.

Tuğra şeklinde Hz. Mevlâna isimlerini havî 5 levha görülmüştür ki; tuğra sembolünün tercih edilmesindeki maksadın, Hz. Mevlana'nın maddî ve manevî dünyanın hükümdarı olduğunu vurgulamak olduğu şeklinde yorumlar getirilmiştir.¹⁴

Gubarî (toz zerresi kadar küçük) hatla yazılan birkaç levhada da ana yazı çeşidi olarak ta'lik tercih edilmiş ve gubarî yazı, ta'lik "Yâ Hazret-i Mevlâna" yazısının içine doldurulmuştur.

Celi sülüs istiflerde, "lâmelif" harfi genellikle merkezde yer almış ve semazen formuyla bu harfin benzerlik ilişkisine dikkat çekilmiştir.¹⁵

Fonetik olarak uzatılan "yâ" ve "nâ" sesleri, celi sülüs istiflerin çoğunda sikke formunu yakalamak için normal ölçüsünden fazla uzatılmış; böylece hem estetik zenginlik sağlanmış, hem de "fonetik-plastik ahengi"ne ulaşılmıştır.

Bu levhaları yazan hattatların çoğunun Mevlâî, diğerlerinin de Mevlâna muhibbi olduğu tesbit edilmiştir. Bu imzaların arasında hem hat sanatında hem de musiki, resim veya bir başka sanat dalında üstad olanları mevcut olduğu gibi, mahallî kalmış amatör hattatlar da mevcuttur.

Yukarıda özellikleri sıralana hat eserlerinin yanı sıra, genellikle fildişi üzerine yapılan ve dantelimsi işçilikleriyle göz kamaştıran, "Yâ Hazret-i Mevlâna" istiflerinin büyük bir titizlikle üzerlerine işlendiği makta'lar da yine Mevlâî sanatkarların ellerinden çıkmıştır.¹⁶

Sonuç olarak; Hz. Mevlâna'nın manevî düsturlarını bütün hayatlarına sindirme gayretinden hareketle eserlerini ibdâ etmeye çalışan sanatkarlar, sanatı da bir ibadet olarak değerlendirmişler ve bu samimiyetle ortaya çıkan ürünler, yüzyıllardır hiçbir değer yitirmeksizin yeni nesilleri heyecanlandırma gelmiştir.

12- ÖNDER, Mehmet, "Türk Hat Sanatında Sikkeli Yazı Levhaları", *Antika*, S.36, 1988, s. 36-37; GÜNÜÇ, Fevzi, "Hat San'atında Hazret-i Mevlâna İsimli Mevlâî Sikkeli Biçimindeki İstifler", *Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik*, Konya 2002, s. 213-220

13- ÖZKAFA, Fatih, Prof.Dr. F. Nafiz Uzluk Hat Koleksiyonu (yayında).

14- BAYAT, A. Haydar, a.g.m., s. 95.

15- A.g.m., s. 95.

16- DERMAN, M. Uğur, "Makta", *Aletler ve Adetler*, İstanbul 1987, s. 68; DERMAN, M. Uğur, "Kalemtraş ve Makta'lar", *İği*, S.9, 1982, s. 12-19.